

I. A. ЧИКАРЕНКО

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ

Обґрунтовано підхід до побудови системи управління інноваційним розвитком; досліджено системно значущі фактори, необхідні для виокремлення “ядра” зазначеної системи; запропоновано релевантні моделі.

Ключові слова: інноваційний розвиток, економіка знань, стратегічне та антикризове управління, кластерний підхід.

The approach to forming of the innovative development management system is grounded; the system factors, necessary for the selection of the “kernel”, are researched; the relevant models are offered.

Key words: innovative development, knowledge economy, strategic and anticrisis management, cluster approach.

Сьогодні вирішальну роль у забезпеченні сталого розвитку країни грають інновації. Саме ним відводиться визначальне місце на шляху переходу до економіки знань і формування інформаційного суспільства, до якого прагне весь сучасний світ. Якість управління інноваційним розвитком стає визначальним фактором конкурентоспроможності національних економік.

Курс на реалізацію інноваційної моделі розвитку України був проголошений ще в 1994 р. [6], але ані стратегічні заходи, які були задекларовані багаточисельними нормативними документами за практично 20-річний період незалежності країни, ані тактичні заходи не були реалізовані у повному обсязі. Причина тому полягає, зокрема, у неефективній інноваційній політиці та відсутності відповідних концептуально-інструментальних підходів і прикладних моделей її реалізації.

Отже, актуальність дослідження зумовлюється наявністю проблеми, сутність якої зводиться до існуючого протиріччя між необхідністю створення системи управління інноваційним розвитком разом із забезпеченням її результативного й ефективного функціонування як на рівні країни, так і окремої її території, і відсутністю належного теоретико-методологічного та науково-прикладного забезпечення реалізації цієї системи.

Значний вклад у дослідження інноваційних процесів, еволюції та становлення інноваційного типу економіки у теорію розвитку національних інноваційних систем внесли І. Ансофф, П. Друкер, Дж. Кейнс, Р. Нельсон, М. Портер, Дж. Стигліц, російські – Ю. Арутюнова, Л. Гурієва, С. Древінг, В. Іванов, Н. Івлева, А. Ілларіонов, Д. Ліванов, М. Рогачев та білоруські – Д. Альохін, Н. Богдан, Л. Нехорошева та ін.

Визначенню проблем і перспектив розвитку інноваційної діяльності, обґрунтуванню потенційних можливостей її впливу на формування національного інноваційного продукту, питанням функціонування національної інноваційної системи, зокрема запровадженню кластерного підходу до інноваційного розвитку присвячено праці вітчизняних науковців і практиків С. Архіреєва, Я. Базилюка, О. Бобровської, О. Волкова, В. Гейця, М. Денисенка, Я. Жаліло, В. Івченка, В. Ільчука, Г. Канафоцької, С. Соколенко, зокрема, робив значний внесок у розвиток теорії та практики запровадження інноваційних моделей розвитку країни і є засновником віртуальної Школи українських кластерів. Саме С. Соколенку належать рекомендації щодо вдосконалення законодавства з підвищення конкурентоздатності економіки на основі створення і розвитку промислових кластерів [5], які були схвалені на засіданні Комітету підприємців базових галузей промисловості торгівельно-промислових палат України в 2011 р.

Метою даної статті є теоретико-методологічне обґрунтування й практична реалізація підходу до формування системи управління інноваційним розвитком і розроблення науково-прикладних моделей і принципів забезпечення її результативного й ефективного функціонування.

Питання пошуку нових підходів і моделей забезпечення інноваційного розвитку стають особливо актуальними в умовах запровадження економіки знань, яка є основою “сучасного модернізаційного проекту економіки та суспільства” [1] і входження до якої сьогодні активно підтримується владою.

Термін “економіка знань” (або “економіка, що базується на знаннях”) увів в обіг Фріц Махлуп у 1962 р. [4], розуміючи під ним просто сектор економіки. Сьогодні цей термін використовується для визначення типа економіки, де, як зазначав російський академік В. Макаров, “знання грають вирішальну роль, а виробництво знань стає джерелом зростання” [9].

Деякі автори визначають економіку знань як багатовимірну категорію, пов’язану з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій [1]. Саме останні охопили більшість сфер людської діяльності та стимулюють її до формування та використання нових знань на відміну від домі-нуючого раніше “буденного знання”, з масовим використанням можливостей культурного та духовного збагачення глобалізованого світу, що несе в собі можливості нагромадження та обміну новими знаннями як науково-технічного, так і гуманітарного змісту [2].

Доволі часто термін “економіка знань” використовують просто як синонім інноваційної економіки. Проте економіка знань – вищий етап розвитку інноваційної економіки, вона є базою, фундаментом інформаційного суспільства, до якого прагне сучасний світ. Поряд з тим, виробництво знань та їх використання є основним джерелом інновацій, визначальним фактором стратегічного розвитку. Саме економіка знань спрямована на “створення нематеріальних активів, управління ними, їх реалізацією чи придбанням” [3].

Для побудови узагальненої концептуальної моделі управління інноваційним розвитком на основі менеджмент-орієнтованих підходів та технологій скористуємося

аксіомою, що інноваційний розвиток у будь-якій сфері супроводжується продукуванням та інтеграцією нових знань [7]. У свою чергу, як зазначалося вище, функціонування інноваційної економіки поряд з економікою знань є передумовою створення інформаційного суспільства. Саме тому для побудови концептуальної моделі управління інноваційним розвитком у просторі інформаційного суспільства пропонується як парадигму виокремити системно-значущі фактори (так зване “ядро” системи), що фундується на концепціях управління знаннями та менеджмент-орієнтованого публічного управління (рис. 1).

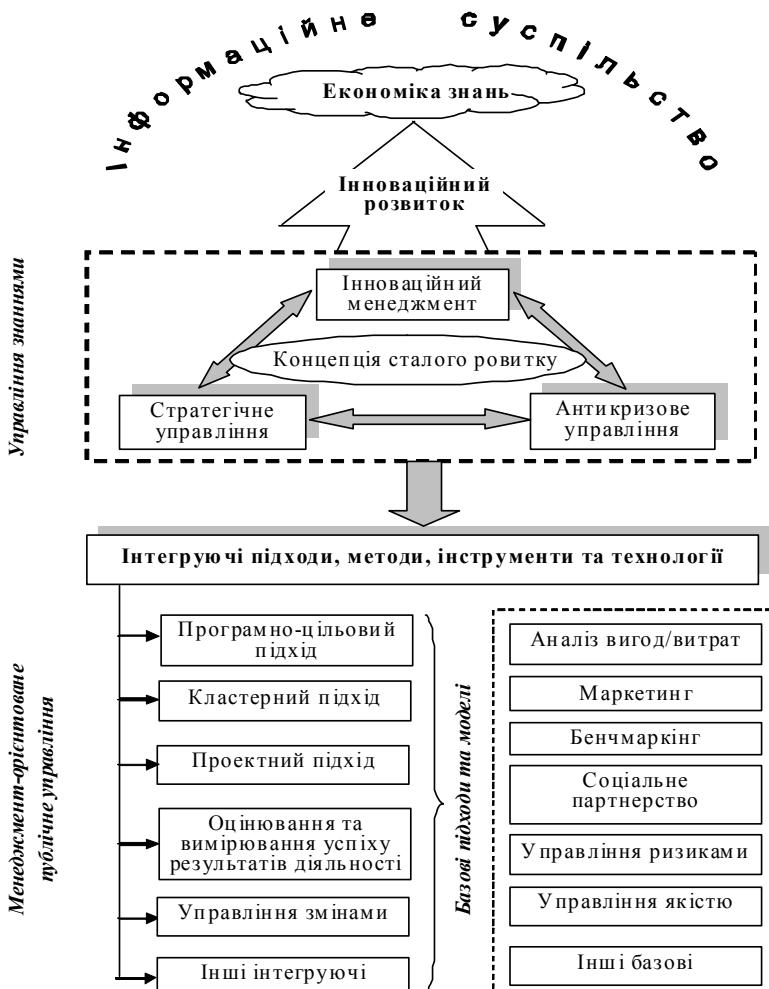

Рис. 1. Концептуальна модель системи інноваційного розвитку на основі менеджмент-орієнтованих підходів і технологій

Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку

Слід звернути увагу, що такі концептуально-інструментальні підходи, як стратегічний та антикризовий також є спорідненими або взаємодопонюючими (у науковій літературі доволі часто поняття “антикризове управління” ототожнюють із “стратегічним управлінням”, що, по суті, не суперечить нашому баченню). Виходячи із загальноприйнятого в управлінській науці змістового навантаження терміну “управління”, а саме з того, що відповідно до цілей управлінської діяльності воно має бути спрямоване на зміну стану об’єкта управління на кращий, відомий фахівець у сфері муніципального менеджменту Ю. Шаров справедливо зазначає, що будь-яке управління, у тому числі, на муніципальному рівні, можна вважати антикризовим [8].

Специфіка антикризового управління полягає не у змісті кінцевих результатів діяльності, і навіть не в інструментарії, що застосовується для діагностики, профілактики та подолання кризових явищ, а в умінні адаптуватися до умов конкретної ситуації з метою її покращання та трансформації з існуючого стану до бажаного (що притаманно і стратегічному управлінню).

У контексті нашого дослідження можна акцентувати на досить тісному взаємозв’язку понять “антикризове управління” та “управління інноваційним розвитком”. Так, інноваційний процес можна розглядати як фактор антикризового управління, при цьому антикризові технології, у свою чергу, є інструментом здійснення інноваційної діяльності. Об’єктом інновації в антикризовому управлінні є не тільки нова продукція і нові технології як це традиційно розуміється, а й нові підходи та методи управління, нові організаційні структури, нові ринки та види діяльності на них тощо.

Припустимо, що простір інформаційного суспільства є n-мірним: він складається з безлічі сукупних множин і інтегрує різні вектори, які окреслюють певні сфери економічної, соціальної, науково-технічної, інформаційно-комунікаційної та іншої публічної діяльності з їх соціально-визначеними результатами.

Якщо в цьому просторі окремо виділити специфічний підпростір нового менеджмент-орієнтованого публічного управління, координатами якого є, зокрема, віси OX – “управління знаннями”, OY – “стратегічне та антикризове управління” та OZ – “управління інноваційною діяльністю” (рис. 2), то проекції вектору інноваційного розвитку ($\overline{OY}$), який є одним із результатів такого управління, на площини зазначеного підпростору можна представити у вигляді відповідних функцій $f(x,y)$ – створення сприятливих умов для якісного надання публічних послуг; $f(y,z)$ – забезпечення сталого розвитку; $f(z,x)$ – запровадження економіки знань.

Аргументами для вибору “ядра” системи, представленої у вигляді формалізованої моделі управління інноваційним розвитком (рис. 2), – “знання-стратегії-інновації”, – є такі фактори.

Розглянемо проекцію вектора $\overline{OY}$ на площину (x,y) (аспект “знання-стратегії”). Якщо згадати, що роль органів управління в побудові економіки знань була

закріплена ще у Лісабонській стратегії (The Lisbon Strategy for Growth and Jobs), прийнятій у березні 2000 р., головна задача якої формулювалася як побудова найбільш конкурентоздатної і динамічної економіки знань у світі, яка могла б забезпечити постійне зростання з можливістю надання більшої кількості робочих місць із покращеними умовами праці і надійним соціальним захистом.

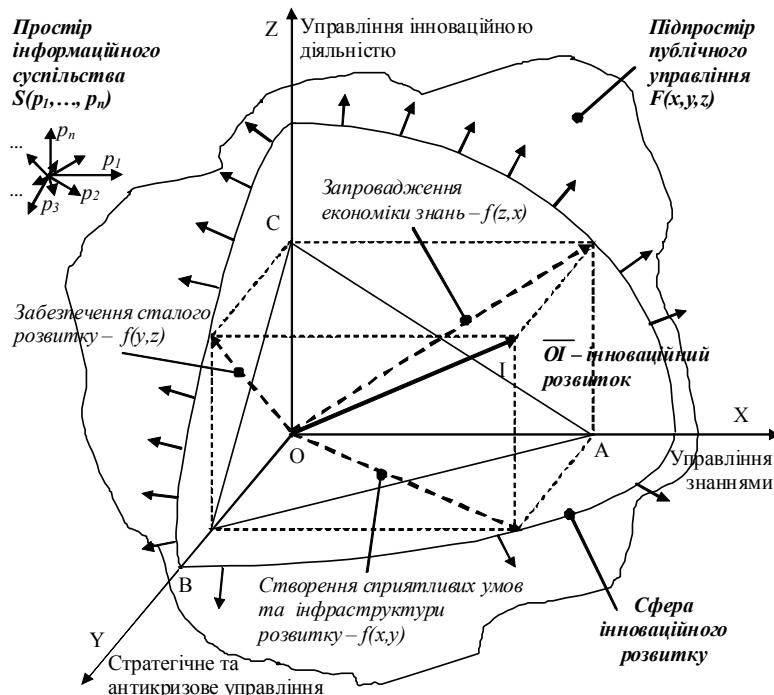

Рис. 2. Формалізована модель забезпечення інноваційного розвитку

Згідно з цим документом уряди мали забезпечити привабливі умови для розвитку країн, підтримку ефективної творчої діяльності, розвиток талантів тощо. Але для цього потрібні стратегічні зміни, пов’язані як з системою надання публічних послуг, так і з внутрішньо організаційними змінами, що стосуються бачення управлінців (тобто перетворення його на стратегічне), стилів управління, організаційної поведінки тощо. Тому пропонується результатом управлінської діяльності, представленим у вигляді проекції вектора ОІ на дану площину, вважати створення сприятливих умов для розвитку, зокрема, формування інноваційної інфраструктури, вдосконалення системи підвищення кваліфікації управлінців (отримання ними нових знань), підвищення якості надання публічних послуг

тощо, які апріорі є результатом стратегічного та антикризового управління, а також управління знаннями.

Що стосується проекцій вектора $\overline{OI}$ на площини (y,z) та (z,x) (аспекти “стратегії-інновації” та “знання-інновації”), то пропонований нами контент визначення результатів проектування має скоріш інтуїтивно-аксіоматичний характер, аніж такий, що вимагає доведення.

Так, як зазначалося вище, ефективність інноваційної діяльності напряму залежить від правильно обраної стратегії розвитку, зокрема антикризового характеру. Якщо стратегічними пріоритетами передбачено запровадження інновацій у тій чи іншій сфері, і їх продукування сприяє досягненню стратегічних цілей, то буде відчуватися синергічний ефект, який полягає в посиленні позитивних впливів управлінської діяльності як на діяльність підприємств, організацій та установ різних форм власності, спрямовану на забезпечення сталого розвитку “успішної” території (площина (y,z) – забезпечення сталого розвитку), так і на досягнення стабільності у кризових ситуаціях, що є проміжним етапом на шляху виходу з кризи та подальшого прямування на рейки сталого розвитку. Саме тому результат управлінської діяльності в аспекті “стратегії-інновації” визначається рівнем забезпечення сталого розвитку території.

Обґрунтування вибору третьої площини (z,x) , на яку проецирується вектор $\overline{OI}$, – запровадження економіки знань – витікає з наших попередніх досліджень, а саме з того, що економіка знань є вищим етапом розвитку інноваційної економіки. Ці поняття взаємопов’язані – як знання продукують інновації, так і інновації продукують знання. Тому вважаємо, що запропоноване нами твердження, що результатом діяльності з управління знаннями та управління інноваціями є запровадження економіки знань, достатньо аргументоване. При цьому вектор $\overline{OI}$ який описується функцією трьох координат $F(x,y,z)$, окреслює (виокремлює) сферу інноваційного розвитку в публічному управлінні як таку, що охоплює певні види публічної діяльності (інноваційної, стратегічної, антикризової тощо), але не поширюється на публічне управління в цілому (мається на увазі публічне адміністрування, яке, як зазначалося вище, передбачає чіткий розподіл повноважень і обов’язків між учасниками процесу та інформаційно-комунікативне забезпечення вертикальної та горизонтальної координації дій між суб’єктами врядування).

У свою чергу, якщо говорити про результативність управління в даному підпросторі, представлену у вигляді вектору $\overline{OI}$, то математично її можна охарактеризувати двома параметрами: довжиною модулю та напрямом вектору. Виходячи з того, що $OI = OA + OB + OC$, визначено цільову функцію інноваційного розвитку: $F(x,y,z) = f(x,y) + f(y,z) + f(z,x)$, при цьому:

$$F(x,y,z) = \sqrt{x^2 + y^2 + z^2} \rightarrow \max. \quad (1)$$

Дані напрями є взаємодоповнюючими один одного, тому максимальна ефективність і результативність управління може бути досягнута лише за умов пропорційного розвитку (прогресії) за всіма трьома напрямами. При цьому обмеження цільової функції такі:

$$\left\{ \begin{array}{l} |x - y| < 0,1; \\ |x - z| < 0,1; \\ |y - z| < 0,1, \end{array} \right. \quad (2)$$

тобто в ідеалі трикутник ABC має бути рівностороннім.

Обрані таким чином цільова функція (1) та її обмеження (2) вимагають пояснень. Розвиток стратегічного та антикризового управління є необхідною умовою (підґрунттям) для впровадження інновацій, накопичення знань тощо. Але при цьому без управління інноваційною діяльністю воно залишиться на тому ж самому відправному пункті (що, практично, і відбувалося в останні роки: – за показником “кількість інновацій” Україна була значно вище, ніж за показником “інноваційний розвиток”, що було обумовлено відсутністю адекватної системи управління інноваційною діяльністю), а багаточисельні стратегії та програми розвитку доволі часто залишалися звичайними якісно виконаними паперовими документами, які лише декларували “правильні речі”, але не визначали механізмів, як “правильно робити ці речі”.

Отже, управління інноваційною діяльністю має здійснюватися згідно з обраною стратегією розвитку. З іншого боку, інноваційний розвиток ґрунтуються на знаннях, якими володіє суспільство, і його прогрес одночасно і забезпечує, і забезпечується народженням нових знань. Результати інноваційного розвитку відкривають нові горизонти для планування стратегії розвитку економічних та соціотехнічних систем, тобто стратегічне управління отримує новий, як би “пасіонарний” поштовх для розвитку.

Ураховуючи визначене нами ядро інноваційного розвитку (стратегії, знання, інновації), яке й обумовило вибір пропонованого нами підпростору $F(x,y,z)$, управління інноваційним розвитком може бути представлене у вигляді замкненого циклу (рис. 3).

Як бачимо з рис. 3, розвиток усіх трьох складових є безперервним, тобто період даного циклу $P \rightarrow 0$. Відповідно, $\Delta X \sim \Delta Y \sim \Delta Z$, що і пояснює вибір обмежень цільової функції (2) і забезпечує збалансованість і гармонічність інноваційного розвитку.

Ураховуючи, що довжина вектору інноваційного розвитку, який проектується на простір публічного управління, має прагнути до максимуму (1), обрані в такий спосіб граничні обмеження функції $F(x,y,z)$ (2) дозволяють стверджувати, що ідеальний стан системи буде досягнутий тільки за умов

Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку

одночасного досягнення максимальної довжини проекцій векторів на вісі, або за наявності відхилення від неї не більш ніж на 10 % (детальне обґрунтування останнього передбачено нашими подальшими розвідок у цьому напрямі).

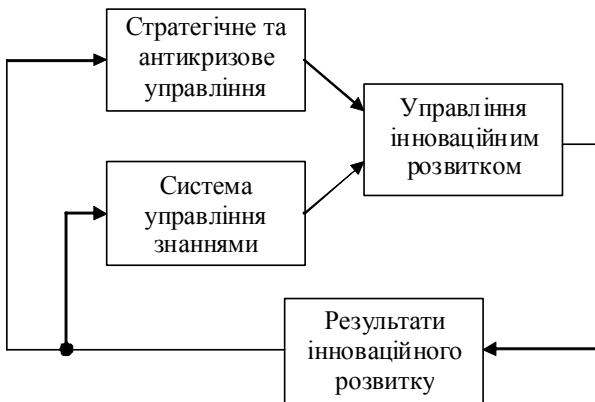

Рис. 3. Цикл інноваційного розвитку

Результати наших попередніх досліджень свідчать, що формування ефективної системи управління інноваційним розвитком має забезпечуватися сучасною інноваційною інфраструктурою, до складу якої, згідно із законом України “Про інноваційну діяльність” [4], відносяться підприємства, організації, установи, їх об’єднання, асоціації будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності [Там же]. У цьому контексті саме техногені науковим паркам, інноваційним центрам, бізнес-інкубаторам, кластерам та іншим сучасним інтеграційним об’єднанням відводиться важлива роль у забезпеченні інноваційного розвитку країни. Подібні інноваційні інституції мають сприяти запровадженню нової культури виробництва, яка буде ґрунтуватися на принципах соціальної відповідальності, забезпечувати ефективність сучасних інтеграційних моделей розвитку освіти, науки, реального сектору економіки та бізнесу. Велику роль при цьому відводиться державно-приватному (соціальному) партнерству, на основі якого стає можливим більш широке залучення потенційних інвесторів, покращення ділової атмосфери, підвищення іміджу влади та збільшення довіри до неї як на місцевому, так і на загальнаціональному рівні.

Очевидно, що інноваційний розвиток розширює можливості ринку праці. Так, завдяки реалізації активної інноваційної політики, створюються ефективні високооплачувані нові робочі місця, формується попит на працівників з високою кваліфікацією, на послуги центрів підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації відповідних кадрів. Саме це і потрібно сьогодні Україні, щоб забезпечити підйом національної економіки та її стабільний, збалансований розвиток.

Таким чином, в Україні назріла необхідність розбудови такої системи управління інноваційним розвитком, яка б, по-перше, відповідала сучасним українським реаліям; по-друге, підкріплювалася відповідною нормативно-правовою базою, що поєднує соціальні інтереси з економічними; по-третє, відчувала на собі регулюючу роль держави; по-четверте, адаптувала провідний зарубіжний досвід і кращі практики реалізації інноваційної діяльності. А враховуючи проголошений державою курс на європейську інтеграцію, основною вимогою формування національної інноваційної системи є запровадження нової моделі її розвитку, яка б базувалася одночасно на ідеології моделі економіки ринкового типу європейського характеру та на сучасних менеджмент-орієнтованих підходах та мережевих інноваційних моделях, підгрунтам яких можуть стати кластери як специфічні форми об'єднань підприємств, організацій, установ різних форм власності.

Саме проектний і кластерний підходи, які забезпечують реалізацію стратегічних пріоритетів інноваційної діяльності, інтеграцію та кращу координацію всіх видів ресурсів (матеріальних, фінансових, інтелектуальних, технічних та інших) та можуть стати одним із дієвих механізмів забезпечення ефективності реалізації інноваційної політики, при цьому процеси формування кластерів слід розглядати як задачу, реалізація якої вимагає цілеспрямованого управління, яке сприяє прискоренню та проведенню системних економічних реформ у регіонах.

Подальші дослідження будуть присвячені більш детальному обґрунтуванню виокремлених нами системно-значущих факторів інноваційного розвитку від усього багатопланового комплексу менеджмент-орієнтованих підходів, запровадження яких до сфери публічного управління вже дало свої позитивні результати у світі. Також на підставі запропонованого комплексу концептуально-інструментальних підходів і науково-прикладних моделей у сфері управління інноваційною діяльністю в подальшому будуть окремо досліджені концепція сталого розвитку та кластерний підхід, який віднесено до одного з найбільш ефективних інтегруючих інструментів інноваційного розвитку.

Література:

1. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV // ВВР України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
2. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
3. Дідик В. І. Економіка знань як складова стратегічного потенціалу регіону / В. І. Дідик // Наук. вісн. Ужгородського ун-ту : зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 26. – С. 74–79.
4. Махлуп Ф. Виробництво та розповсюдження знань у США / Ф. Махлуп. – М. : Прогрес, 1966. – 462 с.
5. Рекомендації щодо вдосконалення законодавства з підвищення конкурентоздатності економіки на основі створення і розвитку промислових кластерів : схвалено на Засіданні Комітету підприємців базових галузей

Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку

промисловості ТПП України 15.11.2011 р. – Режим доступу : <http://ucluster.org/blog/2011/11/...promislovikh-klasteriv>.

6. Угода про партнерство та співробітництво між Європейським співтовариством і Україною від 14.06.1994 р. // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 24. – С. 203. – Ст. 1794.

7. Шаров Ю. Європейські стандарти публічного управління: проекція на муніципальний рівень / Ю. П. Шаров, І. А. Чикаренко // Державне управління та місцеве самоврядування. – Дніпропетр. : ДРІДУ НАДУ, 2010. – № 1 (4). – С. 295–304.

8. Шаров Ю. П. Стратегічне та антикризове управління : опорний конспект лекцій / Ю. П. Шаров. – Дніпропетр. : ДРІДУ НАДУ, 2005. – 92 с.

9. Экономика знаний: уроки для России // Наука и жизнь. – 2003. – № 5. – Режим доступа : <http://www.nkj.ru/archive/articles/2874>.

Надійшла до редколегії 12.10.2012 р.

УДК 351.713

O. M. ШЕВЧУК, N. V. САВЧУК

НЕОБХІДНІСТЬ ПОСИЛЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОБОТИ З ПЛАТНИКАМИ ПОДАТКІВ

Обґрунтовано необхідність переорієнтації напрямків роботи з платниками податків відповідних державних служб як важливий фактор покращання показників їх роботи.

Ключові слова: державна податкова служба, громадськість, навчання, консультування, податкова грамотність.

Targeting priorities of Ukraine on the world's advanced economies need to justify reorientation areas of work with taxpayers related public services as an important factor in improving the performance of the latter.

Key words: state tax service, the public, training, consulting, tax literacy.

Особливого значення набувають у наш час зв'язки з громадськістю органів державної виконавчої влади України взагалі та органів державної податкової служби зокрема. Сформована в Україні система соціально-політичних відносин населення і держави характеризується слабким рівнем “податкової грамотності” громадян. Жодна державна структура, крім податкової служби, не займається зв'язками з громадськістю у згаданому напрямі. Податкові органи з цієї метою виконують комплекс робіт, що дозволяє зацікавити різні верстви населення в одержанні інформації на податкову тематику, залучити їх до активних